

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
ТЕМА: ТЕРАПЕВТИЧНИЯТ ЕФЕКТ НА ТЕАТРАЛНОТО ИЗКУСТВО ЗА
ПРЕОДОЛЯВАНЕ ВАРИАТИВНОСТТА НА СОЦИО-ПОВЕДЕНЧЕСКАТА КУЛТУРА
ПРИ ДЕЦА БИЛИНГВИ

Автор: Ива Панева; Научен ръководител: проф. Румен Рачев

Катедра: „Актьорство, режисура и сценография за куклен театър“, факултет „Сценични изкуства“, Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“

Представеният дисертационен труд следва класическата структура, състояща се от увод, теоретична и емпирична част - в пет глави - заключение, приноси, публикации, библиография и приложения (7 броя). Общият обем на ръкописа е 209 страници, от които 180 страници са изложение и анализи, а 29 стр. са приложения. Броят на литературните източници е 105, от които 38 на кирилица и 67 на латиница. Броят на фигурите е 53, таблиците 1.

Дисертационният труд има за цел да постави за научно изследване един важен, мултидисциплинарен, но пренебрегван проблем – проблемът за дефинирането на билингвизма в план на психологическо преживяване, социо-културни ефекти и последици на индивидуално, междуличностно, семейно и межкултурно ниво. Установената билингвистичната същност и специфика на деца и възрастни билингви са разгледани като отделни лингвистичен и психологически феномен. Основна задача на емпиричното изследване в дисертацията е да се предложи адекватен метод за работа по изведените проблемни области на индивидуално, групово и обществено равнище. Изследването на това как билингвизмът или многоезичието влияе на културната принадлежност и социалното поведение са важни въпроси, но във фокуса на настоящото изследване са поставени деца 6-12г. и в този смисъл може да се каже, настоящата разработка представлява важното липсващо звено, свързващо личните, индивидуално-развитийни предпоставки, стоящи в основата на бурни обществени процеси, произтичащи (по думите на Фройд) от „нарцисизма на малките различия“. Много прецизно в дисертацията се очертават ограниченията и се задават посоките за бъдещи приложения и изследователски търсения.

Дисертационният труд се състои от три основни части. Първата част поставя теоретичната рамка, представяща специфичните характеристики и дефиниции на билингвизма с тясна насоченост и фокус върху наличната научна литература, и изследвания, свързани с темата на дисертацията. Допълнително се очертават и описват наличните психологически интервенции и изследвания с деца билингви. С цел определяне на методическата основа на изследването, теоретичният обзор се концентрира върху разглеждане на когнитивно – емоционални характеристики на децата в средното детство (6-12г.) със специфичен фокус върху децата билингви. Въведените определения, разкриват научни полемики, които авторът представя с изчерпателна безпристрастност към всяка позиция. Приема се работна дефиниция на понятието билингвизъм – акцентиращо върху прагматичните аспекти на употребата на езиците и т.нар. функционален билингвизъм се приема като компромисна работна дефиниция. Връщането към психологическия аспект на проблема с билингвизма се осъществява през връзката му със себеусещането, самоопределението или това, което в психологическата терминология е чувството за идентичност, включваща по условие такива сложни конструкти като етническа, национална и религиозна идентичност. При деца 6-12 измерението на идентичността, която е в процес на изграждане се преоткрива далеч от тези гръмки и политически обогрени понятия в простото – „кой съм аз“ и „различен ли съм(ставам) когато говоря на друг език“.

Работата се характеризира с изключително доброто познаване на професионалната литература и много балансирано представяне на чуждоезични изследвания и изследвания в български контекст. С оглед на темата, впечатлява уелото интегриране на философско-психологическите възгледи на световни мислители от български произход като Цветан Тодоров и Юлия Кръстева, които с творчеството си са възплъщение на многопластовостта на темата за билингвизма в прочита ѝ през идентичност, културна принадлежност и творческия акт.

Отвъд философската полемика, връщането при непосредствения субект на изследване – двуезичното (или многоезичното) дете е осъществено първо през обзор на теориите за детското развитие. Авторите и текстовете са прецизно подбрани за създаване на необходимата рамка и ориентация в спецификата, темпа и хронологията на процесите в детското развитие, имащи отношение към билингвизма. В психологически аспект разделянето на когнитивна, афективна и социално-личностна сфера се прилага условно, за

целите на описването в дълбочина и детайли на определена линия, която винаги е неотменно свързана с другите аспекти на развитието. В дисертацията са представени подробно и изчерпателно класически теории на Зигмунд Фройд за психоафективното развитие, на Ерик Ериксън за развитието на идентичността, генетичната епистемология на Жан Пиаже и културноисторическата теория на Лев Симеонович Виготский, имаща голяма обяснителна сила по отношение на основната изследователска цел на дисертацията, а именно – да разкрие как развитието на речта и усвояването на два езика (симултанно или сукцесивно) е свързано с процесите на мисленето, социализацията и изграждането на идентичност. Особеностите в развитието на мисленето и интелекта са представени според класическата теория на Жан Пиаже. Стоящият във фокус възрастов период – 6-12г. включва два качествено различни стадия – на дооперационалното мислене и на конкретните операции. Особеностите на картината на света, която имат децата във всеки от тези периоди е определяща в познавателните и междуличностните им отношения. В теоретичната част са изведени връзките между тези специфики на мисленето за света, възприятието на себе си и взаимодействието в социален аспект.

Глава II и Глава III на теоретичната част продължават с въвеждане на два терапевтични метода: психодрама и драма терапия. Структурираното и коректно описание на особеностите и на двата прави възможно ясното им диференциране, но и иновативно интегриране. Психодрамата и драма терапията боравят с близки техники, свързани с развитие на богат ролеви репертоар, импровизации, упражнения за развиване на спонтанността (Блатнер, 2014) и всичко това е преоткрито и приложено за целите на подпомагане на развитието и преодоляване на специфични проблеми при деца билингви. Амбициозните цели, отговарящи на потенциала на новосъздадения метод са свързани с очакване за повлияване на идентичността по посока на по-голяма интегрираност, повишаване на самооценката, осъзнаване и разпознаване на емоциите у себе си и другите, постигане на по-добро ниво на емоционална саморегулация, създаване на социални и междуличностни умения и включване в групи и общности, основаващо се на стимулиране на чувството за принадлежност и свързаност.

Отвъд понятийната необичайност на англоезичната лексика, с която Ива Панева се справя с компетентност и ясно дефиниране, съдържателно са представени методично-терапевтичните техники, използвани от действителните методи като се съблюдава стриктно

йерархичната структура „подход-метод-техника“, позволяваща ясна ориентация и непротиворечиво интегриране и обогатяване на техники от различни действени методи. Основната разлика на предложения авторски Театрален Терапевтичен Метод (ТТМ) и важен потенциал в план на психологическа интервенция е „триединството между групова, индивидуална и публична проява на театралните занимания“.

С оглед въвеждането на терминологично единство на понятията в преводните психодраматични текстове е добре да се замени превода на Surplus reality с „добавъчна реалност“.

Глава IV описва в детайли емпиричното изследване. Създаден е модел за групова и индивидуална терапевтична работа. Ива Панева е разработила и адаптирала сценични текстове и пакет от ролеви игри и импровизационни упражнения. Осъществена е сложна и трудоемка процедура по апробация на набор от диагностични методи (самооценъчни въпросници и рейтингови скали) върху впечатляващо голяма извадка от родители и деца билингви на различни възрасти. Изследването е осъществено в различни контексти, което внася допълнителна сложност в дизайна и предоставя интересни сравнителни данни. Самото описание на процедурите и различните групи представлява интерес, а терапевтична работа на терен с деца билингви в четири града в България - София, Варна, Харманли и Пловдив дава възможност за важни обобщения и изводи за ефективността на метода. Работата по приложение на ТТМ е осъществена изцяло от автора. Впечатляващо е разнообразието от групи деца с които е работено по метода – от бежанци и деца от ромски махали, през деца с проблеми в развитието (аутистичен спектър), до деца от смесени бракове и елитни училища, а представянето и посещаемостта на финалните представления (няколкостотин посетители) са вече белег за начало на дългоочаквана и необходима промяна в социалните нагласи.

Представената работа е умел и научно издържан опит за съчетаване на психологическите диагностични методи с иновативните, основаващи се на театралната теория и техника методи за работа със специфични групи деца. Подготовката на Ива Панева и в двете области – психологическа и театрална е на високо професионално ниво и съчетанието им е осмислен, планиран и прецизно изработен синтез. Разработени са методи за скрининг на проблеми в психо-социалното и поведенческо функциониране. Подробно и изчерпателно се излагат индивидуалната и груповата версия на разработения авторски

метод „Театрален терапевтичен метод за деца билингви“. Метод, даващ възможност за строго индивидуализиран подход, отчитащ спецификата на всеки участник и водещ (терапевт, режисьор), независимо дали се прилага в групов или едно-към-едно формат.

В Глава V са представени анализ на получените резултати от проведените емпирични изследвания. Дизайна на изследването предполага използване на смесени методи – находчиво съчетани за получаване на оптимална изследователска картина. Качествените методи за обработка на наративен и видео материал от интервюта, наблюдения и директен обучително-терапевтичен процес, включват Феноменологичен анализ, Обоснована теория (Grounded Theory) и „Интерпретативен Феноменологичен Анализ“. Количествените данни са статистически обработени и представени в графичен вид. Богатият емпиричен материал е представен в синтезиран вид, без да губи от своята яркост и непосредственост.

Препоръчвам двуезично издание на текста на дисертацията с цел отваряне на пространство в различни културни контексти за разговор по важната, но пренебрегвана досега тема за билингвизма и връзката му с идентичността, социо-културната адаптация и емоционалното добруване на деца и възрастни билингви.

Оценявам като приносен цялостния характер на представения дисертационен труд. Към коректно формулираните и напълно защитими приноси от теоретичен, методологичен и приложен характер, а именно:

- разширена и обогатена теоретичната рамка на терапевтичния аспект на театралното изкуство чрез сравнително-съпоставително надграждане на теоретичните основи на драма терапията, психодрамата и театрална терапия.
- създаването и използването на авторски Театрален Терапевтичен Метод (ТТМ)
- идентифициране на фактори от културната и езикова среда и връзката им с поведенчески процеси при деца билингви.
- Създаване на инструментариум (самоотчетни и рейтингови скали) за диагностициране на специфични проблеми на деца и възрастни билингви.
- Създаване на систематизирана методика за работа с деца билингви предназначена за приложение от широк кръг специалисти.

Могат да се добавят и следните приноси:

- В дисертационния труд е разработен пълния инструментариум за диагностика, интервенция и оценка на ефективността на приложената превантивно-корективната работа.
- За първи път се съчетават в единен модел на интервенция нивото на процесуалност през изготвянето на продукт, въвеждането в социално обръщение на продукта и обратната връзка от общността.
- Методът има особена ценност в постигане на емоционална саморегулация – един от неоспоримите белези на психо-социална зрялост, развиваща се през целия живот.

По темата на дисертацията има 5 публикации, една от които е англоезично сравнително многонационално изследване, две са публикувани и две под печат. Различни аспекти от метода и приложението му са представяни на различни конференции – три участия на национални форуми.

Ива Панева съумява по един творчески начин да синхронизира формата на дисертационния труд и съдържанието на темата като демонстрира владението на два езика – този на театъра и психологическия. На този нов двоен език може да се твори поезия – демонстрирано убедително през работата с новия ТТМ.

В заключение: Предложеният дисертационен труд отговаря напълно на изискванията за приносен характер, има необходимите публикации и презентации на научни форуми по темата, като особена ценност следва да се изтъкне приложно-практическият характер на работата и добре разработената методологична основа. Всичко това ми дава стабилни основания да предложа да се присъди научната и образователна степен „доктор“ на Ива Панева.

20.12.20 г.

Рецензент:

/доц. д-р Камелия Ханчева/